

УДК 94 (477)

*Микола Брегеда (Полтава)***СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ДО
УСУНЕННЯ МИКИТИ ХРУЩОВА ВІД ВЛАДИ***

Ставши одноосібним лідером, М. Хрущов не зумів утримати під контролем усю систему влади. Мистецтвом управління державою і партією М. Хрущов оволодіти не зміг. При явному розвитку свого культу особи і волонтаристських схильностей, невідомо скільки б він ще наробив помилок у політиці й економіці, залишаючись при владі до самої смерті як Й. Сталін. Але для розхитування тоталітарного режиму М. Хрущов зробив стільки, скільки не зробив жоден з усіх керівників СРСР. Внаслідок проведеної ним політики десталінізації і відносної демократизації апарат перетворився із сліпого знаряддя особистої влади лідерів країни в самостійний суб'єкт політики, що в повній мірі проявилось вже на жовтневому (1964 рік) пленумі ЦК КПРС, який зняв М. Хрущова з керівних посад.

За роки, які пройшли після вимушеної відставки М. Хрущова, ім'я цього видатного діяча зникло зі сторінок преси. Його багатогранна діяльність не знаходила відображення і аналізу, навіть, на сторінках спеціальної історичної та політичної літератури. В СРСР колишній лідер понад 20 років залишався «фігурою замовчування», і лише в роки перебудови почали друкуватися його праці та книги про нього. Крім того, важливу роль відіграла відмова від режиму псевдотаємності, який багато років, на догоду вузькогруповим інтересам партійно-державних «верхів», позбавляв дослідників доступу до елементарної інформації. Відбувається серйозне розширення джерельної бази за рахунок залучення до наукового обігу нових документів. З того часу спостерігається зростання інтересу дослідників історії радянського суспільства до періоду хрущовської «відлиги».

Проблемі діяльності М. Хрущова, зокрема в контексті політики десталінізації тоталітарного режиму, присвячена велика кількість літератури [1]. Однак, незважаючи на це, в історіографії продовжує залишатися багато не розроблених питань. У даній статті розглянемо питання ставлення українського населення до усунення М. Хрущова від партійної і державної діяльності. Спробуємо простежити суспільно-політичні настрої в робітничому, селянському та інтелігентському середовищі напередодні жовтневого (1964 рік) пленуму ЦК КПРС.

Відставка М. Хрущова готувалася партійним апаратом потайки і відбулася на жовтневому пленумі ЦК 1964 року. Головним приводом для усунення його від влади послужив незадовільний хід реформ і провал у сільськогосподарському виробництві. Формально на всі дії М. Хрущова реагували з належною поважністю, але їх мовчки і вперто саботували як у центрі, так і на периферії. Не тільки партійний апарат був незадоволений М. Хрущовим, впав його авторитет в народі. Антихрущовські настрої почали охоплювати все більш широкі суспільні й приватні кола.

Виходячи з архівних партійних матеріалів – доповідей і звітів з районів і областей, популярність М. Хрущова стала стрімко падати з 1962 року. Це можна пояснити поступовим наростанням економічних труднощів. Гасла про будівництво комунізму погано поєднувалися зі спорожнілими полицями продовольчих крамниць. Крім того, радянським громадянам стало зрозуміло, що грандіозні плани «наздогнати і перегнати Америку» провалилися. Формальним виразом цього провалу стало перше після війни підвищення цін на м'ясо-

* Робота над даною статтею стала можливою завдяки підтримці Наукового Товариства імені Тараса Шевченка в Америці з Фонду імені Івана Лєська.

молочні продукти з 1 червня 1962 року. Це викликало демонстрацію у Новочеркаську, яка закінчилася розстрілом беззбройних робітників. Прошли хвилювання і в інших містах.

Варто зазначити, що найбільше невдоволення підвищенням цін спостерігалося серед робітників та інтелігенції, які жили на зарплату і не мали додаткового прибутку від утримання птиці, свиней чи великої рогатої худоби. Так, начальник цеху Стрийського ліспромкомбінату Львівської обл. Брода в присутності робітників цеху заявив: «Радянський уряд не може підняти сільське господарство. Кричали, що перегнали Америку, а тепер іноземна преса буде кричати, що в Радянському Союзі все дорожчає. У нас народ дурний, не дружній. Чому можуть робити страйки у Франції, Америці, а у нас ні? Нехай народ іде в міськком партії і вимагає знизити ціни!» [2]. Старший викладач кафедри іноземних мов Української академії сільгоспнаук /м. Київ/ Футерман висловився так: «Постанова правильна, але люди не розуміють причини підвищення цін. Вони помітять тільки одне. При Сталіні весь час ціни знижувалися, а при теперішньому керівництві весь час «преподносят сюрпризи». То перестають розігрувати облігації, то провадять грошову реформу, а тепер по суті знижують реальну зарплату на 20%...» [3].

Вже 1 червня 1962 року, відразу ж після опублікування постанови про підвищення цін, у ряді міст з'явилися листівки і надписи антирадянського характеру. Зокрема, в чоловічому санвузлі Київського головунівермагу черговим міліціонером був виявлений і знищений надпис наступного змісту:

«За роботу товариші! Хрущов.

Не їжте масла, молока, яєць, м'яса, бо тяжко працювати, підтягніть ремінці на дві дірочки» [4].

Незадоволення населення економічною ситуацією в країні особливо посилилось після неврожаю 1963 року. До ЦК КПУ з обласних центрів стали надходити інформаційні повідомлення, що з початком переходу на обмежений асортимент хлібобулочних виробів, зменшенням

надходження в торгівельну мережу вершкового масла, цукру та інших продуктів зросла кількість критичних висловлювань на адресу уряду та проведених ним заходів [5].

Так, наприклад, завідуючий трикотажним відділом Садгорського універмагу Чернівецької обл. С. Вакштейн з приводу обстановки з хлібом, яка склалася, заявив: «...При Сталіні було краще, все було, а тепер голова радянського уряду повів політику так, що народ ним невдоволений. Із села люди біжать» [6]. Крім того, вранці 6 листопада 1963 року в м. Садгорі, поблизу столової районної майстерні на дошці оголошень робітницею столової А. Мошня була виявлена листівка антирадянського змісту: «Хай живе комунізм, геть Хрущова. Якщо 20 років тому ми справлялися без цілинних земель, то в чому справа, що в цей час ми їмо хліб з горохом і соєю? Лише тому, що наш Микита часто їздить у гості й дарує увесь хліб малим державам і будує заводи на пам'ять. За свій народ не турбується» [7].

Під час обговорення питання про розвиток сільського господарства в 223 окремих дивізії (м. Запоріжжя) молодший сержант Романюк кинув репліку, що в колгоспах життя погане. На запитання керівника групи політзанять чим він, Романюк, незадоволений, останній заявив: «Радянською владою. В колгоспах можуть сіяти тільки те, що скаже Хрущов. Сказав Микита: «Сіяти кукурудзу», – значить сіють кукурудзу і більше нічого» [8].

Наведені нами приклади ілюструють наростання критичних настроїв по відношенню до М. Хрущова і падіння його популярності в народі. З іншої сторони, деякі громадяни схвально відгукувалися про роки правління Й. Сталіна, прагнули реанімувати його ім'я, що свідчило про неприйняття ними політики десталінізації.

Причини невдоволення головою держави були у всіх груп населення. Так, робітникам і службовцям не подобалося зменшення і погіршення продовольчого постачання в селищах і містах, нестача споживчих товарів і зростання цін. Селяни були невдоволені зростанням податків на підсобне господарство і зменшенням прибутків від праці в колгоспах. Кадрові офіцери скаржилися на скорочення армії і зниження пенсій по старості й вислужі років.

Співробітники МВС були незадоволені відміною надбавок до зарплати командного складу. Чиновники державних і господарських структур відчували себе невпевнено із-за частих перебудов і реорганізацій у системі управління. Серед молоді й творчої інтелігенції популярність М. Хрущова знизилася із-за гонінь на «абстракціоністів» у мистецтві й посилення ідеологічного тиску, що на офіційній мові називалося «посиленням ролі партії по вихованню творчих кадрів» [9].

У ті ж 1962-1963 роки активізувалася агітаційно-пропагандистська кампанія спрямована на звеличення М. Хрущова. На зміну розвінчаному культу особи Й. Сталіна приходив культ особи М. Хрущова. В суспільстві панувало глибоке невдоволення нестримним вихвалянням М. Хрущова як державного, військового і партійного лідера. Показовими, в цьому плані, були наступні листи, які надходили до відділів партійних органів ЦК КПУ.

Так, група громадян Солдатов, Краснов, Єгоров та ін. зазначала, що «несприятливе враження викликає те, що наш шановний М. Хрущов дуже часто виступає. Між тим, як інші члени Президії ЦК не виступають. Часто можна чути серед народу розмову про те, що роль Верховної Ради СРСР у нас принижена...» [10]. П. Герасимов, колишній співробітник по спільній роботі на заводі п/с № 11 (м. Київ) з першим секретарем ЦК КПУ П. Шелестом, у листі до нього писав: «Іноді стає прикро за всі наші промахи і помилки... Здавалося б, побув години три Хрущов у народі... цих помилок не було б. Він відірвався, посіяв у народі якусь нестабільність, підірвав авторитет партійного керівника» [11].

В одному з анонімних листів висловлювалося незадоволення існуючим партійно-державним механізмом, зокрема організацією нових органів партконтролю, створених за постановою листопадового (1962 рік) пленуму ЦК КПРС. Прочитуємо фрагменти з цього листа.

«Хрущов у запалі ореолу свого культу особи насадив і створив чорт знає яких організацій і поставив на чолі їх своїх молодих висуванців із сопливої молоді. Так, поряд з іншими промисловими і

сільськогосподарськими обкомами, облвиконкомами, виробничими управліннями виросла нова армія партконтролів або армія шпигунів для народу і дармоїдів для країни... Органом преси партконтролю був листок «Известий», де друкувалася одна нісенітниця, обливалися брудом люди. На догоду безумному старику Аджубей* перетворив вкладиш в газету «Известия» в сторінку пліток, сторінку брехні про те, що зроблено партійним контролем... Геть шпигунів партконтролерів і їх прогнилу друковану пресу!» [12].

Пізніше М. Хрущов зізнався, що в численних реорганізаціях і вдосконаленнях він і його соратники діяли «навпомацки», не маючи чіткої програми і відчуваючи тиск психологічних і ідеологічних факторів сталінського спадку. Масове неприйняття здійснюваної політики свідчило про те, що політичний курс, заснований на імпровізації, себе вичерпав [13].

Секретар ЦК КПРС з питань ідеологічної роботи М. Суслов на фатальному для М. Хрущова жовтневому (1964 рік) пленумі ЦК КПРС, коли його зняли з усіх посад, підготував спеціальну статистику, яка показувала зростання культу особи глави держави. За цими даними, в 1963 році портрет М. Хрущова 120 разів поміщався в центральних газетах, а за 9 місяців 1964 року – 140 разів. Між тим портрети Й. Сталіна преса публікувала в середньому 20-40 разів упродовж року. На екрани країни вийшов повнометражний фільм «Наш Никита Сергеевич», що посилювало роздратування мас, невдоволених його політикою, і вже йшло на шкоду репутації М. Хрущова в країні й за кордоном. Сам же Микита Сергійович не вживав ніяких заходів, щоб зупинити хвилю вихваляння на його адресу [14].

Як і під час зміщення маршала Г. Жукова, Президія ЦК КПРС зібралася за відсутності М. Хрущова, коли він відпочивав на Чорному морі. Була заздалегідь забезпечена підтримка керівників армії і державної безпеки. М. Хрущов був викликаний на розширене засідання Президії ЦК в Москву, коли все було готове для його зміщення. 13 жовтня на

* Аджубей О.І. – зять М. Хрущова. У 1959-1964 роках головний редактор газети «Известия».

засіданні Президії ЦК, яке передувало пленуму, йшла гостра, а часом навіть груба дискусія між М. Хрущовим і його недавніми соратниками. М. Хрущов здався тільки після 12-годинної полеміки, коли всі учасники засідання розійшлися по домівкам, вирішивши відновити роботу вранці 14 жовтня. Він зателефонував А. Мікояну і сказав, що більше воювати з Президією не буде, втомився. «Нехай справляються самі. Головне я зробив. Невже могло кому-небудь приснитися, що ми можемо сказати Сталіну, що він нас не влаштовує, і запропонувати йому піти у відставку? Від нас би нічого не залишилося. Якщо вони мене не хочуть, то нехай так і буде» [15].

Коли вранці 14 жовтня 1964 року засідання Президії ЦК відновилося, ці слова, безумовно, були вже відомі його опонентам. Тому вони вирішили на пленумі ЦК, що мав відкритися ввечері, обмежитися заслуховуванням доповіді М. Сулова і дебатів не відкривати. Пленум ЦК КПРС тривав недовго. Заслухавши доповідь «Про ненормальне становище, яке склалося в Президії ЦК в зв'язку з неправильними діями М. Хрущова», одностайно постановили підтвердити рішення Президії розділити посади першого секретаря ЦК і голови Ради Міністрів СРСР, затвердивши Л. Брежнєва новим першим секретарем, а О. Косигіна – головою уряду. Підбиваючи підсумок пленуму, Л. Брежнєв не без пафосу, сказав: «Ось Микита Сергійович розвінчав культ Сталіна після його смерті, ми ж розвінчаємо культ Хрущова за його життя» [16].

Послідовники М. Хрущова були доволі стримані, даючи пояснення як всередині країни, так і іноземним гостям, які отримали тільки офіційну версію, доповнену обіцянкою не змінювати політичного курсу. Це були в основному представники інших компартій, стурбовані тим, що це рішення може означати також критику і перегляд антисталінських дій М. Хрущова. Зокрема, на засіданні Президії ЦК КПРС 22 жовтня 1964 року М. Сулов зробив таке повідомлення про розмову із угорським керівництвом на чолі з Я. Кадаром: «Суворо критикували Хрущова, не сказали про заслуги. Несподівано. Запитали чи не вносимо ми зміни в політику і в питанні про культ особи

Сталіна. Просили: почнеться проробка Хрущова, не проводити її, не говорити в пресі – ось був культ Сталіна, ось культ Хрущова» [17].

Так до влади в СРСР прийшла консервативна частина партійної верхівки на чолі з Л. Брежнєвим. Нові керівники не мали бажання продовжувати політику десталінізації. Вони прагнули уникнути суспільного обговорення питання про культ особи М. Хрущова, оскільки це могло ослабити позиції партійно-державного керівництва та підірвати основи партійної ідеології. Відомий історик Дж. Боффа, з цього приводу, зазначає, що «вже у відношенні Й. Сталіна було важко відокремити його особисту відповідальність і за добре, і за погане від відповідальності його близьких співробітників, включаючи й самого М. Хрущова. Було б ще важче пояснити зміщення першого секретаря, тому що всі інші радянські лідери публічно підтримували і схвалювали основні його рішення, причому його політика була такою, що в них не було тепер пом'якшуючих обставин у вигляді методів, якими Й. Сталін розправлявся зі своїми критиками» [18].

Матеріали проведеного пленуму опубліковані не були. В офіційному повідомленні лицемірно було сказано про добровільну відставку М. Хрущова через похилий вік і погіршення стану здоров'я. Також повідомлялося про рішення не допускати надалі суміщення посад першого секретаря ЦК КПРС і голови Ради Міністрів в одній особі.

Членам КПРС була направлена більш детальна інформація, в якій доволі критично оцінювалася недавня діяльність М. Хрущова. На зборах партійних організацій було прочитано спеціального листа, головним змістом якого була доповідь М. Сулова на пленумі ЦК 14 жовтня 1964 року. За вказівкою вищого партійно-державного керівництва ніяких обговорень мотивів звільнення М. Хрущова ніде не проводилося.

В Українській РСР 15 і 16 жовтня 1964 року відбулися обласні збори партійного активу промислових і сільських парторганізацій, в яких взяли участь понад 18 тис. чол. З повідомленнями виступили секретарі, члени Президії ЦК КПУ і перші

секретарі обкомів партії. Перед комуністами Києва і Київської обл., за участі перших секретарів ряду обкомів партії, виступив перший секретар ЦК КПУ П. Шелест [19].

Після проведення обласних партактивів відбулися збори партактивів у всіх міських, районних парторганізаціях, в парторганізаціях промислових зон і виробничих управлінь, на яких були присутніми понад 300 тис. чол. [20]. У первинних парторганізаціях збори партактивів не проводилися. На підприємствах, будівництвах, в колгоспах і радгоспах було організовано вивчення передової статті газети «Правда» від 17 жовтня 1964 року «Незыблемая ленинская генеральная линия КПСС», що стосувалася рішень жовтневого пленуму ЦК [21].

Як уже зазначалося вище, політика М. Хрущова в останні роки правління стала викликати почуття протесту й опору в усіх прошарках суспільства, так чи інакше пригнічених його реформаторством. Саме цим можна пояснити той факт, що падіння М. Хрущова радянські громадяни зустріли з дивним спокоєм, у багатьох випадках навіть з полегшенням. Сам Л. Брежнев був здивований, коли голова органів державної безпеки В. Семичастний розповів йому, що в країні не було жодного виступу на захист М. Хрущова після його зміщення.

Учасники партійних зборів не приховували своїх критичних настроїв по відношенню до колишнього партійного лідера. Так, наприклад, загальним схваленням і оплесками присутніх на зборах партійного активу Миколаївської обл. було зустрінуто повідомлення про те, що пленум ЦК КПРС прийняв рішення про вжиття заходів по усуненню помилок у зв'язку з реорганізацією партійних, радянських, профспілкових і комсомольських органів, яка завдала збитків народному господарству [22]. Учасники Чернівецького обласного партійного активу були особливо невдоволені тим, що в останні роки М. Хрущов багато важливих питань вирішував одноосібно і при цьому допускав помилки, які шкодили партії і державі. А висловлена доповідачем думка про те, що газета «Известия» останнім часом

перетворилася по суті в сімейну газету, викликала бурхливий сміх у присутніх [23].

Перший секретар Полтавського промислового обкому КПУ Я. Погребняк на зборах облпартактиву висловився за необхідність припинення критики культу особи Й. Сталіна. Він зазначив таке: «Свого часу, після 1953 і приблизно по 1958 рік, Хрущов дуже багато зробив для того, щоб ліквідувати культ особи Сталіна і ці заслуги неможна відняти в нього. Але кому не зрозуміло, що вже пора припинити посилення на культ особи Сталіна, як причину всіх наших зривів і недоліків, не говорити на кожному кроці, за кожної нагоди, де потрібно і не потрібно про культ Сталіна, а займатися практичними питаннями по усуненню недоліків [24].

Пояснюючи учасникам партійних зборів причини відсутності критики помилок у діяльності М. Хрущова, перший секретар Чернігівського сільського обкому партії М. Борисенко сказав, «що за останні 10 років пленуми ЦК в основному проводилися за великої кількості людей, все йшло по трафарету і щоб кому-небудь виступити із запереченням не було ніякої можливості» [25]. Коли ж він повідомив про те, що в країні став явно розвиватися культ Хрущова, із залу була подана репліка: «Ми все це вже давно відчували» [26].

Після оприлюднення рішення жовтневого пленуму ЦК про усунення М. Хрущова від влади певне пожвавлення спостерігалось і в трудових колективах. У висловлюваннях комуністів і безпартійних зазначалося, що за останні роки наші газети, радіо, телебачення дуже багато приділяли місця звеличенню особи М. Хрущова, з невдоволенням підкреслювалася відсутність у нього скромності. Особливо засуджувалася практика «туристичних» поїздок М. Хрущова за кордон з усіма родичами, на шкоду керівництву країною, а також допускання хвастання і вихвалання у виступах [27].

Робітники Дніпропетровська, Запоріжжя, Нововолинська та інших міст вказували на те, що якщо б М. Хрущов не допускав серйозних помилок у керівництві сільським господарством, у країні було б значно більше продуктів для населення. Громадяни обурювалися шаблонним підходом до

збільшення площ кукурудзи, гороху, без врахування умов і особливостей окремих зон, за рахунок зменшення посівів пшениці та інших продовольчих культур. У ряді місць висловлювалася думка про необхідність відміни існуючого обмеження в розведенні худоби, яка знаходилася в особистому користуванні населення [28].

На зборах партійних активів та під час бесід з агітаторами комуністи й безпартійні задавали багато запитань. Згрупуємо їх і виділимо найбільш характерні з них.

1. *Запитання стосовно обставин за яких відбувалося усунення М. Хрущова:* «Хто першим з членів Президії ЦК КПРС підняв питання про невідповідність Хрущова зайнятим посадам?» [29]; «Чи виступав Хрущов на засіданні Президії і на пленумі ЦК КПРС, чи визнав свої помилки і як він поводив себе?»; «Чи будуть опубліковані матеріали пленуму ЦК КПРС від 14 жовтня 1964 року?» [30].

2. *Запитання, які містять критику партійно-державного керівництва:* «Чому Президія ЦК КПРС не прийняла раніше необхідних заходів для усунення недоліків у поведінці й роботі Хрущова?» [31]; «Чому ми не кажемо народу про дійсні причини звільнення Хрущова від зайнятих посад?» [32].

3. *Запитання щодо попередньої керівної діяльності М. Хрущова:* «Як тепер розглядати культ Сталіна і культ Хрущова, і чи дійсно був культ Сталіна?» [33]; «Чи правильно була свого часу розгромлена антипартійна група Молотова, Маленкова та ін.?» [34]; «Чи не є особистою помилкою Хрущова взята партією ставка на форсоване освоєння цілинних земель?» [35]; «Коли покращиться постачання населення хлібобулочними виробами і продовольчими товарами?»; «Коли почнеться виправлення помилок у питаннях реорганізації?» [36]; «Чи не є Хрущов винуватцем ускладнення відносин СРСР з Китаєм і Албанією, і чи не пов'язане його звільнення з ненормальними відносинами з КПК?» [37].

4. *Запитання відносно ставлення до М. Хрущова після його відставки:* «Чи заслужено Хрущов відзначений високими урядовими нагородами і преміями?» [38]; «Як вчинити з портретами Хрущова?» [39];

«Чи варто в доповідях і бесідах цитувати Хрущова?» [40]; «Чи потрібно переоформити наочну агітацію, де показаний М. Хрущов як керівник КПРС і радянської держави?» [41].

Таким чином, у жовтні 1964 року М. Хрущов був звільнений від усіх партійних і державних посад та відправлений на пенсію у повній соціальній і політичній ізоляції. До влади в СРСР прийшли консервативні сили, які виступали проти політики десталінізації і реформістського курсу країни. В цілому, населення пасивно віднеслося до усунення М. Хрущова від влади і не протестувало після його зміщення. На тлі всезростаючих труднощів причини для неприйняття політики колишнього глави держави були практично в усіх груп населення. З місць до вищих партійних органів постійно надходили доповіді про невдоволення, яке зростало в народі в зв'язку з реформами. Лунала критика стосовно внутрішньої і зовнішньої політики, а також стилю керівництва М. Хрущова, який вважали занадто авторитарним. Він зруйнував систему масового терору, але не спромігся ліквідувати створену в країні тоталітарну систему влади. В кожній такій системі створюється культ, дійсним об'єктом якого виступає не людина, а влада як така. Саме цим можна пояснити той факт, що в діяльності М. Хрущова все більше й більше став проявлятися той самий культ особи, проти якого він увесь час боровся. Непослідовність і безсистемність політики десталінізації, соціально-економічні негаразди в країні детермінували спроби відновити образ Й. Сталіна як далекоглядного і авторитетного керівника, сприяли реанімації сталінізму.

Сподіваємося, що поставлена нами проблема буде розвинута в подальших наукових працях. На наш погляд, доцільно було б розширити хронологічні рамки дослідження. Зокрема, простежити ставлення українського населення до діяльності М. Хрущова впродовж 1938-1964 років – з моменту призначення першим секретарем ЦК КП(б)У до усунення від влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран В. Україна в добу Хрущова // Політична історія України. XX ст.: В 6-ти т. – Т. 6: Від тоталітаризму до демократії. – К., 2003;

- Бурлацкий Ф.М. Никита Хрущёв. – М., 2003; Волгогонов Д.А. Семь вождей. Галерея лидеров СССР. – М., 1996. – Кн. 1; Гришин В.В. От Хрущёва до Горбачева. Политические портреты. Мемуары. – М., 1996; Медведев Р.А. Н.С. Хрущёв: политическая биография. – М., 1990; Мечник С. Від Сталіна до Горбачова. – Нью-Йорк, 1990; Таубман У. Хрущёв. – М., 2005; Шаповал Ю.І. М.С.Хрущов на Україні. – К., 1990; Эггелинг В. Политика и культура при Хрущёве и Брежнев (1953-1970 гг.). – М., 1999; Crankshaw E. Khrushchev. – London, 1969; Frankland M. Khrushchev. – London, 1966; Linden C. Khrushchev and Soviet Leadership. 1957-1964. – Baltimore, 1966; McCauley M. Khrushchev and Brezhnev as leaders. – London, 1982 та інші.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), Ф.1, оп.24, спр.5587, арк.20.
 3. Ibid, спр.5520, арк.47.
 4. Ibid, арк.45.
 5. Ibid, спр.5691, арк.18.
 6. Ibidem.
 7. Ibid, арк.21.
 8. Ibid, спр.5404, арк.24.
 9. Фролов Ю. Крушители империи СССР. Кн.5. – Донецк, 2002. – С.166-167.
 10. ЦДАГО України, Ф.1, оп.41, спр.343, арк.16.
 11. Ibid, спр.303, арк.158, 160.
 12. Ibid, спр.333, арк.83-85.
 13. Сивохина Т.А., Зезина М.Р. Апогей режима личной власти. «Оттепель». Поворот к неосталинизму (Общественно-политическая жизнь в СССР в середине 40-х – 60-е годы). – М., 1993. – С.24.
 14. Фролов Ю. Крушители империи СССР. Кн.5. – Донецк, 2002. – С.167-168.
 15. Медведев Р. Последние дни Хрущёва. Отставка // http://blackkat.narod.ru/bc14/kremlin_myst.htm.
 16. Власть и оппозиция. Российский политический процесс XX столетия / Ю.В.Аксютин, О.В.Волобуев, А.А.Данилов и др. – М., 1995. – С.233.
 17. Президиум ЦК КПСС. 1954–1964. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы. Постановления. – Т.1. / Гл. ред. А.А. Фурсенко. – М., 2003. – С.872.
 18. Боффа Дж. История Советского Союза: В 2-х т. – Т.2. – М., 1990. – С.527.
 19. ЦДАГО України, Ф.1, оп.24, спр.5895, арк.48.
 20. Ibid, арк.50.
 21. Ibid, арк.51.
 22. Ibid, арк.60.
 23. Ibid, спр.5977, арк.21.
 24. Державний архів Полтавської області, Ф.П-15, оп.7, спр.14, арк.4-5.
 25. Державний архів Чернігівської області, Ф.П-8331, оп.2, спр.9, арк.6.
 26. Ibid, арк.9.
 27. ЦДАГО України, Ф.1, оп.24, спр.5895, арк.91-92.
 28. Ibid, арк.92.
 29. Державний архів в Автономній Республіці Крим (далі – ДААРК), Ф.П-111, оп.1, спр.7, арк.33.
 30. ЦДАГО України, Ф.1, оп.24, спр.5895, арк.52.
 31. Ibid.
 32. Ibid, арк.94.
 33. Ibid, арк.52.
 34. ДААРК, Ф.П-111, оп.1, спр.76, арк.93.
 35. Ibid, спр.7, арк.33.
 36. ЦДАГО України, Ф.1, оп.24, спр.5895, арк.94.
 37. Ibid, арк.53.
 38. Ibid, арк.94.
 39. Ibid, арк.53.
 40. ДААРК, Ф.П-111, оп.1, спр.7, арк.33.
 41. Ibid, спр.76, арк.93.

Брегед Микола. Ставлення населення радянської України до усунення Микити Хрущова від влади

Автор аналізує суспільно-політичні настрої різних соціальних верств напередодні жовтневого (1964 рік) пленуму ЦК КПРС. У статті розкриваються причини пасивного відношення українського населення до відставки М. Хрущова.

Bregeda Mykola. The attitude of the population of the Soviet Ukraine to removed Mykyta Khrushchev from authority

The author analyzes the socially-political moods of different social layers on the eve of the October, 1964 CPSU Central Committee Plenary Session. In the article the reasons for passive attitude of Ukrainian population to the resignation M. Khrushchev are revealed.

Надійшла до редакції 30.09.2007 р.